

GRIGORE CONSTANTINESCU
IRINA BOGA

 călătorie
prin
istoria muzicii

Ediția a II-a, revizuită și adăugită

EDITURA DIDACTICĂ ȘI PEDAGOGICĂ, R.A.

Istoria muzicii universale, 1600 – 1750 (în colaborare), Ed. România de mâine, 1998 oameni și cărți

Primăvara muzicii, Corul de copii Radio la semicentener, Ed. Globus, 2000

Verdi Nemuritorul, de Valentin Teodorian (îngrijire de ediție), Ed. Casa Radio, 2002

Trei decenii cu muzica, Corul Preludiu, Ed. ARES, 2002

Dorin Teodorescu – Imaginile unui destin, monografie, Ed. Uniunii Criticilor Muzicali, 2003

Lecturi cu muzică, Ed. Muzicală, 2003

Splendorile operei, ed. II, Ed. Noul Orfeu, 2005

Iosif Conta, Portret în dialog, Ed. Muzicală, 2007

CUPRINS

ANTICHITATEA	5
Despre posibile origini	7
Instrumentele	8
Presupuneri despre rolul muzicii	8
Muzica chineză	9
Muzica japoneză	10
Muzica indiană	10
Muzica arabă	11
Muzica evreiască	12
Muzica egipteană	12
Muzica grecească	13
Muzica romană.....	14
 EVUL MEDIU	 15
Reperle istorice și muzicale în sec. IV – XIV	17
Muzica bizantină	17
Muzica slavă din Răsărit	18
Muzica apuseană	18
Ars Anticva	20
Teatrul muzical chinez	21
Ars Nova	23
Ars Subtilior	24
Arta profană și arta cavaleriească.....	26
 RENAȘTEREA	 29
Reperle istorice și muzicale în sec. XV – XVI	31
Renașterea muzicală franco-flamandă	31
Renașterea muzicală italiană.....	32
Renașterea muzicală franceză.....	35
Renașterea muzicală spaniolă	36
Renașterea muzicală germană.....	36
Muzica instrumentală în Renaștere	37

BAROC-CLASICISM	39
Reperle istorice și muzicale în sec. XVII – XVIII	41
Componente ale limbajului muzical baroc-clasic	42
Melodia	42
Armonia	43
Polifonia	44
Ritmica	45
Formele muzicale	45
Genurile muzicale	46
Muzica barocă-clasică italiană	51
Muzica barocă-clasică franceză	55
Muzica barocă-clasică austro-germană	59
Muzica barocă-clasică engleză	70
ROMANTISMUL	75
Reperle estetice și muzicale în sec. XIX	77
Romantismul muzical austro-german	78
Premise componistice	78
Divertimentul romantic vienez	81
Prima generație componistică romantică	82
Romantismul austro-german în a doua parte a sec. XIX	90
Romantismul muzical francez	101
Ultimele decenii romantice	110
Romantismul muzical italian	118
Tranziția spre Romantism și dialogul italienilor cu Europa	118
Afirmări componistice majore în romantismul italian	125
Romantismul muzical rus	135
Romantismul muzical ceh	143
Romantismul muzical polonez	145
Romantismul muzical belgian	148
Romantismul muzical nordic	152
Danemarca	152
Finlanda	153
Norvegia	153
Suedia	155

Romantismul muzical englez	156
Romantismul muzical ungar	157
Romantismul muzical românesc	160

MODERNISMUL

Muzica modernă în sec. XX	169
Aspecte ale înnoirii limbajelor muzicale în sec. XX	169
Muzica modernă franceză	172
Muzica modernă austro-germană	184
Muzica modernă italiană	194
Muzica modernă rusă	202
Muzica modernă finlandeză, daneză, suedeză și norvegiană	208
Muzica engleză modernă	213
Muzica modernă spaniolă și portugheză	219
Muzica modernă elvețiană și greacă	224
Muzica modernă cehă	226
Muzica modernă poloneză	228
Muzica modernă ungară	231
Muzica românească modernă	236
Muzica modernă în culturi extraeuropene	241
America de Nord	241
Muzica modernă amero-latină și japoneză	249
Brazilia	249
Argentina	250
Mexic	253
Japonia	255

Bibliografie selectivă

De același autor	259
-------------------------------	-----

DESPRE POSIBILE ORIGINI

Drumul muzicii prin timp rămâne, în mod esențial, legat de destinul omenirii încă din cele mai îndepărtate epoci. Este poate cel mai firesc mod de a comunica trăiri, afecte, de a intra pe o cale fără opreliști în lumea spiritului, invocând puterile magice și feroarea credințelor în Divinitate. Este un drum care își păstrează tainele, atâta vreme cât muzica, artă vie prin definiție și supusă trecerii timpului, nu ajunge până la noi. Încercarea de a-i reconstitui originile se mărginește doar la descoperiri arheologice, oferind imagini diverse, păstrate de basoreliefuli, fresce, vestigii de instrumente, mărturii tăcute ale lumii sunetelor. S-au adăugat treptat și scrieri venind din Antichitate, unde muzica părea să ocupe un loc din ce în ce mai semnificativ. În fine, cercetătorii istoriei civilizațiilor, ai istoriei muzicii, în special etnomuzicologii, au căutat să identifice în tezaurul culturilor populare posibile asemănări cu ce a fost aceasta cândva. Toate sunt însă presupuneri, raționamente ce se opresc neputincioase în lipsa vreunor dovezi concrete, a ceva care „să sune”.

Din presupuneri și deducții s-a creat și izvorul numeroaselor teorii privitoare la originea muzicii, fiecare având un argument valabil și un contraargument demn de luat în considerare. Iată câteva dintre acestea: pentru Charles Darwin problema apariției muzicii se corelează cu evoluția speciilor; Herbert Spencer presupune o relaționare a manifestărilor sonore cu acumularea de energie, iar alți naturaliști (Daines Barington, Weissmann) au presupus drept esențială imitația zgomotelor din natură; economistul german Karl Büchner preferă relația ritmului cu munca fizică a omului, iar juristul austriac Richard Wallaschek subliniază pregnanța ritmurilor provenind din ritualurile magice – idee preluată și de istoriograful francez Jules Combarieu; mai realistă, teoria filosofului german Karl Stumpf privește dimensiunile comunicării interumane, fapt existent și în opiniile muzicologului italian Fausto Torrefranca privitoare la strigăt, ca rezultat al afectului; oponente, teoriile lui Kurt Sachs se îndreaptă spre forța spirituală a „cercului cultural superior”, iar

muzicologul rus R. Gruber aplică orientările filosofiei marxiste care condiționează apariția muzicii de factorii specifici societății primitive.

Enumerările ar putea continua, convingându-ne de dificultatea unui răspuns unic, valabil din toate punctele de vedere. Până la sfârșit, tot cercetarea vestigiilor, descrierea instrumentelor și descifrarea înțelesurilor cuprinse în scrierile foarte vechi par să se apropie de interesul cunoașterii evoluției muzicii, din acele îndepărtate timpuri.

INSTRUMENTELE

Indiferent de aspectele particulare ale înfățișării lor, în vechime sau acum, instrumentele se grupează în familii după construcție și modul de producere a sunetului.

Instrumente de percuție, de presupus cele mai vechi, legate de configurarea ritmului în ritualuri sau dansuri (producerea sunetului prin lovirea a două obiecte asemănătoare – lemn, metal... – sau diferite – membră și obiect de lovire).

Instrumente de suflat, utilizând foarte diferit efectul vibrației coloanei de aer, puternică la cele din alamă (trompete), mai discretă la cele din lemn (nai, flaute etc.).

Instrumente de coarde, oarecum mai târzii, bazate pe rezonanța vibrației unei coarde întinse, pusă în acțiune prin ciupire, lovire sau frecare cu ajutorul unui accesoriu (de tipul arcușului).

Instrumente de brujă, varii surse de producere controlată a zgomotului.

PRESUPUNERI DESPRE ROLUL MUZICII

Așa cum se poate observa încă din cele mai vechi civilizații despre care am putut afla ceva, muzica se asociază unor variate ipostaze în ceremonialele sacre ale templelor, în viața particulară (de la cântecul

de leagăn la cântecul funebru), în cea publică (muzică de protocol, muzică militară). În ritualurile cultice, ea este limbajul cel mai adecvat adresării către divinitate, forța supremă, pentru a atrage bunăvoința sau a liniști furia zeităților. În viața oamenilor, muzica însoțește numeroasele prilejuri legate de ceremonii, serbări, divertismente, creând spațiul sonor ambiental. Ceremoniile publice, marile momente de protocol oficial, reunirea forțelor militare sau acțiunea lor beneficiază, de asemenea, de un mod specific de manifestare muzicală.

Cercetând locul prin rolul muzicii, se poate observa că cele mai evidente vestigii sunt păstrate în orașele-cetăți, iar principalii executați sunt, deja mai aproape de noi, în Antichitate, sclavii. Prin deducții și analogii cu formații tribale, din vagi descrieri sau documente religioase (**Vechiul Testament** spre pildă), putem considera că realitatea acestei muzici, transmisă atât de nebulos viitorimii, a cuprins o vastă arie de manifestare, în care practica execuției, de esență orală, s-a transformat, treptat, într-un proces logic al evoluției mijloacelor de comunicare prin intermediul artei.

Muzica chineză

Istoria ei este străveche, tradiția desemnând printre primele prezențe pe Fou-hi (aprox. 4380 î.Hr.) care ar fi introdus în China luthul și lira. Doctrina lui Confucius (551 – 479 î.Hr.) a impus un statut deosebit pentru muzică, iar **Cartea de cântece „Si-tsin”** (aprox. 2000 – 500 î.Hr.) conținea un bogat repertoriu de versuri însoțite de melodii în notație noțională a sunetelor și cu semne proprii pentru ritm. Dinastia favorabilă culturii va sprijini muzica veacuri de-a rândul, până la începutul secolului XX, considerând-o prerogativ imperial.

După cercetările existente, sistemul muzical era alcătuit din cinci sunete, pentatonica astfel realizată cunoscând gradări cromatice (cele 12 *lius* din care se ivesc 60 de moduri diferite, notate conform scriiturii chineze). Interesul pentru instrumente rămâne doar istoric, acestea fiind reunite în opt grupe după materialul din care sunt alcătuite; metal, piatră, mătase, lemn, bambus, ticvă, pământ, piele. Alături de instrumentele de coarde (*k'in* – un luth cu șapte coarde), de suflat (flautele *ti*, *tch'e*, *siao* și orga de gură *cheng*), cele mai

libris
Respect pentru Dama și Dăru

numeroase sunt percuțiile, răspândite în muzicile rituale și folclorice (clopote, gonguri). Poezia cântată este arta tradițională în care dansul, versul și melodia se îmbină spontan, conducând spre apariția teatrului muzical. Acesta a cunoscut o largă răspândire, trecând de la repertoriul cultic la divertisment, într-o succesiune a câtorva importante școli de creație, cu reminiscențe până spre epoca modernă.

Transmisă din Orient, concepția despre muzică, cu conotații cosmogonice, va fi preluată de către greci în teoria despre armonia Universului, ajungând până în Evul Mediu.

Muzica japoneză

Două domenii capătă un contur aparte în muzica japoneză: muzica de cult și muzica profană. În muzica religioasă sursele aparțin unei forme străvechi de dramă – *NO* –, sinteză a dansurilor rituale și teatrului cu tematică legendară și reprezentare somptuoasă a interpreților cu măști, evoluând într-un dans lent cu mișcări și gesturi simbolice. Muzica profană are o reprezentare cu caracter popular în scurte poeme – *KO-UTA* – executate de gheișeacompaniate la *shamisen* (chitară cu trei coarde). Majoritatea instrumentelor provin din China și Coreea, printre acestea predominând *Koto* (coarde ciupite, cutie de rezonanță orizontală), *Shamisen*, *Shakuhachi* (flaut drept) și numeroase instrumente de percuție. Ca și în China, se remarcă structura pentatonică a modurilor, de preferință diatonice. Între trăsăturile specific japoneze reținem rafinamentul îmbinării poeziei cu muzica (poeme de tipul *Naga-uta*) care permite treptata diferențiere de muzica chineză ce a dominat Orientul antic.

Muzica indiană

Cele mai vechi documente scrise atribuie muzicii un caracter divin. Muzicienii indieni cunoșteau valoarea magică a sunetelor, iar scările sonore au semnificații simbolice. Origini legendare găiesc despre zeul Shiva, care stăpânea puterea de a crea muzica, în

compania altor divinități – Brahma, Indra, Nareda. Rafinamentul și complexitatea limbajului sonor se desprind din sistemele modale multiple, de șapte sunete, care, într-o formă simplificată, ajung până la modurile grecești, fiecare din scările primare dând naștere la multiple combinații. Ritmica este extrem de bogată, sistematizată într-un ciclu – *tala* – care cuprinde variate specii simple sau mixte, cu subdiviziuni și arabescuri ale accentelor, de mare subtilitate. Instrumentele aparțin categoriilor cunoscute: coarde (luth – strămoș al vioarei), suflători (specii de flaute), percuții (tambur, gonguri, clopoței). Ca și în celelalte culturi, factura improvizatorică este prezentă, precum și păstrarea extrem de riguroasă a tradiției, permițând persistența acestei muzici de veacuri. Cel mai vechi document de cultură indiană, **Veda**, la început transmis oral, cuprinde texte de imnuri, cântece de ritual magic, proză (explicații ale legendelor), dar și melodii, precum și unele informații privitoare la dansuri, la teatrul indian popular și nobiliar.

Muzica arabă

Încă din cele mai vechi timpuri muzica arabă este legată de istoria Islamului. Prezența ei se manifestă prin cantilene ordonate de accentul limbii, ambitusul nedepășind o terță (în interiorul căreia, sferturile de ton permit până la șase sunete diferite). Cultura arabă este cuprinsă în marele curent care, după anul 2000 î.Hr., a pătruns în Asia Mică și în Grecia. În teritoriile cucerite, elementele arabe s-au adaptat specificului regional de o mare diversitate – muzica berberă, turcă, persană, arabo-andaluză. Treptat, structurile melodice s-au amplificat, fără a pierde specificul microintervalurilor, câștigând în eleganță și rafinament. Arta arabă este caracterizată nu numai de melopeele vocale, ci și de diversele instrumente de acompaniament, mai ales coarde și percuție. În diferite etape istorice, muzica arabă, datorită mixturii ariene și semite, a permis o asimilare, de către sensibilitatea orientală, a înnoirilor transmise apoi Occidentului în perioada de tranziție a antichității grecești, prin romanitate, spre Evul Mediu timpuriu.

În Mesopotania și Galileea, cultura muzicală a evreilor antici ne este aproape necunoscută, în afara referințelor existente în **Vechiul Testament**. Pot fi preluate totuși de aici unele informații. Astfel, Moise (1, 4, 21) îl socotește pe Iubal, fiul lui Lameh, un străbun al mânuitorilor kitarei și instrumentelor de suflat; în **Geneză** (Moise II, 15) se amintește despre cântece în sunetul darabelor și kinorului, despre **Cântarea de slavă a lui Moise** după trecerea prin Marea Roșie; în **Cartea judecătorilor** (5), despre **Cântecul Deborei** și despre faptul că Samoil, conducător al frăției proorocilor din cetatea Rama, îi instruia și pe muzicanții care însoțeau profeții în cortegii cu kinoare, darabane, fluiere ca și despre muzicalitatea Regelui David culminând cu interpretarea Psalmilor, acompaniați cu cânt de strune, de fluier, de kitară. Mai multe cercetări și concluzii evidențiază în muzica evreilor Antichității preferința pentru sistemul cromatic, organizarea tetracordică, modală a melosului, și anumite semnificații expresive ale acestora, transmise mai târziu și grecilor.

Muzica egipteană

Destul de târzie, investigarea moștenirii culturale a Egiptului antic s-a arătat extrem de bogată prin surse iconografice și scrieri. Locul important al muzicii se impune prin multitudinea legendelor despre această artă care figurează pe majoritatea reprezentărilor picturale și sculpturale, oglindind ceremonialuri religioase sau de protocol regal. Printre instrumentele specifice se pot aminti: lira, harpa portabilă cu mai multe coarde, kitara, fluierele simple și duble, tobele cu ramă, sistra. Sclavii, executanți ai muzicii de templu sau de curte, practicau o artă bogat ornamentată, melismatică, în care se recunosc multiple influențe ale culturilor înconjurătoare. Egiptul este principala sursă a preluărilor ce conduc spre civilizația grecească.

Muzica grecească

Oarecum mai apropiată de cultura epocilor moderne și cu evident mai multe documente variate în care se constată prezența muzicii, cultura greacă antică poate fi apreciată drept temelie a culturii muzicale europene, care a asimilat-o în întregime. Civilizația grecească reprezintă și pentru muzică o extraordinară sinteză a culturilor antice, orientale și mediteraneene. În evoluția ei se pot discerne câteva mari perioade.

Perioada cretană (2000 – 1400 î.Hr.) cuprinde insulele mării Egee și o parte din cetățile peninsulei (Micene, Thirint), cunoscând o mare expansiune artistică. Năvăliri barbare au forțat retragerea civilizației spre Asia Mică. Este epoca receptării celor mai multe influențe străine, din direcția Orientului și a Egiptului. Îi succede *Perioada elenică* (până în sec. V î.Hr.) în care se conjugă influența nordică (Tracia și Tessalia, simbolizate de mitul lui Orfeu) și cea orientală (reprezentată prin Olympos). Se conturează imnurile homerice (recitative redactate de Aezi, poeți-muzicieni), culminând cu capodoperele **Iliada**, **Odiseea**, atribuite lui Homer. Cultura cunoaște forme diverse, de la Jocurile Olimpice la arta rapsozilor, muzica instrumentală și vocală (arta kitarozilor – poezie imnică și lirică acompaniată de coarde –, arta aulozilor – muzică instrumentală). Cele mai strălucite centre sunt cetățile Creta, Atena, Teba. Urmează *Perioada Atică* (după 480 î.Hr.), în care Trepandru creează un gen autonom al cântecelor homerice (*Nome*), acompaniate de kitară și aulos, și ia ființă tragedia (din Ditiramburile Sărbătorilor dionisiace), o formă spectaculară, reunind declamația, cântul și mima sub conducerea Corifeului, după reguli clar definite (Eschil, Sofocle, Euripide). Li se vor adăuga comedii satirice (Aristofan), poezia lirică (Sapho, Anacreon) și lirica corală (Pindar). Acestei perioade, uneori denumită și „clasicismul grecesc”, îi urmează *Perioada elenistică* (aprox. 320 – 30 î.Hr.) în care gândirea, arta și civilizația intră într-un declin care este, totodată, rafinament și pierdere de vigoare. Gândirea despre muzică, într-un ansamblu de conexiuni cu științele exacte și filosofia (Aristotel, Platon), constituie baza viitoarelor evoluții ale culturii europene. Sub arcada muzicii sunt cuprinse ritmica (mișcarea), metrica (divizarea versurilor), poetica (versificarea),

organica (interpretarea), hipocritica (arta dramatică), armonia (știința muzicii). Teoria muzicii și noțiunile, terminologia, vor fi preluate, în diferite variante, în secolele următoare, de culturile muzicale europene – *Modurie* (alcătuire tetracordială coborătoare), concepțiile despre ethosul lor (în funcție de proveniență etnică și expresie), notația (neumatică, transformată în literală), organologia, denumirea termenilor legați de practica muzicală (*symphonia, dyaphonia, polyphonia, armonia, cromatica, orkestra, choros etc.*). Rolul complex al muzicii, la nivelul societății, continuă să exercite un exemplu pentru epocile ce au urmat, devenind modelul Renașterii europene. Iar principiile ce o guvernează rămân valabile până în zilele noastre: „Rolul muzicii depășește utilitatea. În primul rând, muzica trebuie să contribuie la îmbunătățirea morală” (Aristotel, *Politica*).

Muzica romană

Înainte ca Grecia să devină provincie romană, civilizația ei pătrunsesse deja, urmând căile comerțului, în Roma și bazinul mediteranean. Anexată Imperiului Roman (146 î.Hr.), Grecia a împlinit astfel o altfel de cucerire, pașnică, a învingătorilor ei, prin artă, cultură și obiceiuri. Cânturile acompaniate de instrumente, executate de sclavi greci, răsună în casele patricienilor, iar muzica, anterior neglijată, devine treptat o preocupare nobiliară, până la înalte nivele ierarhice, prin împărați ca Nero sau Caligula. Un specific aparte îl reprezintă spectacolele circurilor romane, cu fanfare răsunătoare. Arta poetică (Vergiliu, Horațiu, Ovidiu), teatrală (Plaut), estetica neoplatoniciană (Plotin) contribuie la răspândirea muzicii profane. În domeniul ritualurilor nupțiale, funebre, se profilează, încă din sec. I d.Hr., cântările creștine, sinteză a repertoriului de sinagogă și a celui greco-roman. Este hotarul de pornire principal al muzicii europene occidentale pentru veacurile ce vor urma.

Domeniu extrem de vast, îmbogățit mereu de cercetări și descoperiri documentare, cultura Antichității este un inepuizabil tezaur de învățăminte și modele pentru civilizația europeană, condiționându-i în fapt existența de-a lungul succesivelor prefaceri pe care încercăm să le conturăm, urcând în timp spre Evul Mediu și Renaștere.

EVUL MEDIU